

INTERFERENČNI POJAVI V SLOVENSKEM JEZIKU PREKMURSKIH MADŽAROV V PRIMERJAVI S SRBSKIM JEZIKOM VOJVODINSKIH MADŽAROV

Gleb Pilipenko

Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, Moskva

UDK 376.1–054.57(497.4+497.133=511.141) UDK 81'242(=511.141):81'243=163.6:=163.41

V slovenskem jeziku prekmurskih Madžarov prihaja do interferenc iz maternega jezika: izpuščanje osebnega zaimka tretje osebe po prehodnem glagolu, izpuščanje pomožnega glagola v pretekliku, oblikovanje besednega reda po vzorcu iz madžarskega jezika, kalkiranje konstrukcij in napake pri določevanju spola. Vse te pojave lahko najdemo v srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov, kar govori o znatnem vplivu madžarskega jezika na drugi jezik pri anketiranih govornikih.

interferenca, slovenski jezik, madžarski jezik, srbski jezik, dvojezični govorec

In the Slovene spoken by Prekmurian Hungarians there is a lot of interference from their mother tongue: they do not use a third person personal pronoun after transitive verbs, or an auxiliary verb in the past tense, while they do use Hungarian word order, calques and identification of gender. All these examples of interference are also characteristic for the Serbian spoken by Hungarians in Vojvodina, which points to a sizeable influence of Hungarian on the L2.

interference, Slovene language, Hungarian language, Serbian language, bilingual person

1

V sodobnem jezikoslovju se posveča veliko pozornosti raziskovanju lastnosti drugega jezika dvojezičnih govorcev. Ko na posameznika vplivata dva jezikovna sistema, prihaja do interferenc. Ker je interferenca pri dvojezičnih govornikih zelo razširjena, jezikoslovci trdijo, da ni bilingvizma brez interference in obratno (Juhász 1970: 11). Interferenca se lahko izraža tako v smeri jezik A → jezik B kot v smeri jezik B → jezik A; prvi proces je znan kot adstratna interferenca, drugi pa kot substratna interferenca (Дешериев, Протченко 1972: 29–30), obratna interferenca (Лукашанец 1990: 112) ali interkalacija (Карлинский 1978: 111). Obe vrsti interference prepoznamo po napakah, ki so pogosto pogojene z vplivom drugega jezikovnega sistema.

Z vidika učiteljev je vsaka jezikovna napaka negativna, vendar Kaczmarek (1988: 21) ugotavlja, da je napaka neodtujljiv del obvladovanja jezika, torej naravni proces. Ruski jezikoslovec Bogorodickij (Рейцак 1976: 353) je že v 30. letih 20. stoletja pisal, da lahko napake v ustnem in pisnem besedilu v nematernem jeziku postanejo gradivo za raziskovanje jezikovne zmogljivosti v tem jeziku. Pojavil se je celo strokovni izraz tipična napaka (Рейцак 1976: 355), s katerim zaznamujemo najbolj pogoste napake predstavnikov določene narodnosti v drugem jeziku. Na primer: Estonci delajo napake pri rabi ali izpuščanju glagolskih predpon v ruskem jeziku, saj ruskih predpon ne razumejo (Хейтер 1985: 213). Na podlagi lastne raziskave srbskega jezika vojvodinskih Madžarov ugotavljam, da imajo podobne težave tudi Madžari s srbskimi predponami.

V primeru prekmurskih Madžarov se raziskovalci ukvarjajo predvsem z vplivom slovenskega jezika na madžarski jezik (Kolláth 2005; Bernjak 2004; Bartha 2006; Göncz 2000); obratni interferenci je posvečeno malo pozornosti, skoraj ni razprav na to temo. Podobna situacija je na področju raziskovanja srbskega jezika vojvodinskih Madžarov; izjema je obsežna doktorska disertacija M. Burzan (1984), ki analizira napake osnovno- in srednješolcev madžarske narodnosti v srbskem jeziku.

Madžarska narodna skupnost spada med zgodovinske narodne skupnosti Republike Slovenije. V 64. členu Ustave RS so določene posebne pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji; na primer pravica do vzgoje in izobraževanja v maternem jeziku (Komac, Zagorac 2002: 112–113). Madžarski jezik je (poleg slovenščine) uradni jezik v občinah Lendava/Lendva, Hodoš/Hodos in Dobrovnik/Dobrónak. Ob popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 6243 Madžarov in madžarščina je bila materni jezik 7713 ljudem (Statistični urad RS 2002). V Lendavi, Genterovcih, Dobrovniku in Prosenjakovcih delujejo dvojezične osnovne šole, v Lendavi tudi dvojezična srednja šola.

Leta 2010 sem v Lendavi opravil terensko raziskavo med osnovno- in srednješolci madžarske narodnosti. Učenci so pisali dve kratki besedili v slovenskem jeziku. V prvem besedilu so lahko izbirali med naslednjimi temami: moja družina, moji prijatelji, moje rodno mesto, tuji jeziki v mojem življenju itn. V drugem besedilu so izražali svoje mnenje o prebranem članku v madžarskem jeziku (o podnebnih spremembah, maturitetnem izpitu, premieri filmov o Harryju Potterju itn.). Pisni nalogi sta spodbujali učence k rabi raznovrstnega besedišča in obenem slovničnih konstrukcij. V raziskavi je sodelovalo 95 učencev: 48 iz dvojezične osnovne šole in 47 iz dvojezične srednje šole. Leta 2009 sem izvedel raziskavo v Vojvodini. Med

anketiranci madžarske narodnosti so bili učenci srednjih šol in študenti Filozofske fakultete v Novem Sadu.

2

Najpogostejše napake prekmurskih Madžarov so **napake pri določevanju spola in ujemanja v spolu**. V madžarskem jeziku kategorija spola ne obstaja, v slovenskem jeziku pa je slovnična kategorija. Govorcem madžarskega jezika povzroča dodatne težave ujemanje v spolu, saj v madžarščini ni ujemanja med samostalnikom in pridevnikom, ko je pridevnik v funkciji prilastka (Tompá 1970: 282), zato je možnost ujemanja za njih nenavadna.

Po mnenju E. Bernjak (2004: 54) je za slovensko-madžarske bilingvalne govorce kategorija spola ena od najtežjih kategorij.

2.1

Besede ženskega spola, ki se končujejo s soglasnikom, dojemajo kot besede moškega spola; gre za formalno ujemanje: »Slovenski književnost«; »Dobrovnik pa je *tisti* vas kjer še govori oboja jezika«.¹

V srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov prihaja do podobnih napak: »Puškaš to je *najpoznatiji mađarski reč*«.

2.2

Tudi v primerih, ko lahko neposredno iz končnice besede razberemo spol samostalnika, pride do nemotiviranega ujemanja v povedku: »Otok je *dobila* ime Jacques Cousteau v Mehiko«; »Ime Cousteau nosi tudi *en* raziskovalna točka v bližini La Paz«; »*en* šola«.

Pri vojvodinskih Madžarih prihaja do podobnih napak: nemotivirano ujemanje v povedku: »U oktobru škola je *organizovao* put u Budimpešt za učeničke mađarskih razreda«; nemotivirano ujemanje med odnosnico in prilastkom: »Najbolja *pisac* na mađarskom jeziku je Petefi Sandor«.

¹ V primerih ne popravljam morebitnih pravopisnih napak anketirancev.

2.3

Med napakami pri ujemanju v spolu lahko opazimo zanimiv primer rabe svojilnega zaimka v prvi osebi v moškem ali ženskem spolu glede na spol govorca: »*Moja* rodno mesto je Lendava« (govori učenka).

Srbski primeri so podobni: »*Moj* selo je u Banatu« (govori učenec); »*Moja* selo se zove Nova Crnja« (govori učenka).

Tej napaki ne bi pripisal velikega pomena, če ne bi naletel na podoben primer v knjigi *A mi nyelvünk* (Kossa 1978: 85): »evo, tvoja ključ«; ključ pripada osebi, ki je ženskega spola, kar spodbuja govorca k rabi svojilnega zaimka ženskega spola, ne glede na to, da je beseda *ključ* moškega spola.

3

Tudi **povratni glagoli** predstavljajo anketirancem velik problem. V madžarščini v večini primerov nimajo posebnega kazalca zunaj besede, kot je v slovenščini morfem *se*, imajo pa pripono, ki je vgrajena v samo besedo, na primer: *öltöz-köd-ik* (oblačiti se); *törül-köz-ik* (brisati se). V obeh jezikih povratni glagoli pogosto ne sovpadajo s svojim pomenom: *smejati se* – *nevet*; *razmišljati* – *gondol-kod-ik*. Pri nepovratnih glagolih je raba morfema *se* napačna, iz česar izvirajo številne napake: »V vrtec sem *se* hodila samo v Lendavo« (madž. járni); »Tu *nahaja* tudi dvojezična osnovna šola« (madž. lenni); »Tu *nahaja* tudi 200 let star cerkev Sv. Jakoba, kam starejši ob nedeljah grejo na mašo« (madž. lenni).

V srbskem jeziku anketiranci uporabljajo *se* celo tedaj, ko srbskemu glagolu v madžarščini ustrezajo nepovratni glagoli: »Ako *se* duva vetar« (madž. fújni); »Dve devojke *pričaju se* na tramvaju« (madž. beszélni).

Podobne primere navaja tudi Bernjak (2004: 54) v govoru porabskih Slovencev.

4

4.1

Poseben primer napak predstavljajo **oblike glagola biti v sedanjiku**. V madžarščini se uporablja glagol *lenni* (biti) v prvi in drugi osebi ednine in množine, v tretji osebi pa se glagol izpušča: *te tudós vagy* (ti si znanstvenik), *ő tudós* (on je znanstvenik) (Майтинская 1955: 262). V slovenščini je raba glagola *biti* obvezna v prvi, drugi in tretji osebi: *jaz sem znanstvenik, ti si znanstvenik, on je znanstvenik*. Govorci madžarščine kot prvega jezika se naslanjajo na pravila v svojem maternem jeziku, zato v tretji osebi izpuščajo glagol *biti*: »V tej živalskem vrtu [je] blizu 80 vrst in 380 živali«; »Film in knjiga [sta] zelo vseč ker govori o ljubezni.«

Tudi vojvodinski Madžari v večini primerov izpuščajo glagol *biti* v tretji osebi ednine in množine: »Ja volim da živim u Senti zatošto [je] lepo malo gradič«; »Moj omiljeni pesnik [je] Petőfi Sándor«.

V navedenih situacijah torej delujejo podobna pravila: madžarski jezik (jezik A) vpliva na drugi jezik anketirancev – slovenski oziroma srbski jezik (jezik B).

4.2

V **pretekliku pogosto odpade pomožni glagol**; ostane samo glagol, ki izraža osnovni pomen. Razlaga za to se mogoče skriva v tem, da preteklik v madžarščini izraža ena beseda, v slovenščini pa dve (oz. tri, če gre za povratni glagol): *írott* – *pisal je*. Na primer: »Pozneje pa [je] šel studirat pravo«.

Ta napaka je zelo razširjena tudi v srbskem jeziku med vojvodinskimi Madžari (Burzan 1984: 65): »On [je] morao da radi«; »Život [je] posvetio fudbalu«; »Puškaš kao član 'Zlatnog tima' dobio [je] puno gratulacija«.

4.3

Anketiranci **izpuščajo krajše oblike zaimkov**, predvsem pri osebnem zaimku v tretji osebi v poziciji po prehodnem glagolu.

V madžarskem jeziku obstaja kategorija določnosti/nedoločnosti, ki se izraža pri spregatvi glagola. Če je predmet določen, se uporablja glagol v določni spregatvi (ds; madž. *tágyas ragozás*). Predmet je določen, če gre za lastno ime, ime s svojilno končnico ali kazalni zaimek (madž. *az, ez*), sem pa spada tudi osebni zaimek v tretji osebi. Pri osebнем zaimku v prvi ali drugi osebi je glagol nedoločen in se sprega po nedoločni spregatvi (ns; madž. *alanyi ragozás*). Na primer: *látok* [ns] *téged* (vidim te), *látom* [ds] *őt* (vidim ga), *látom* [ds] *őket* (vidim jih). Pogosto je iz konteksta razvidno, ali gre za prvo ali drugo osebo ali za tretjo osebo (o čemer signalizira sama spregatev).

Tako v slovenskem kot v srbskem jeziku ni delitve glagolov glede na določnost/nedoločnost, zato je raba osebne ali kazalnega zaimka obvezna. Medtem ko lahko govorec v madžarščini te zaimke izpusti: *olvasom* (*azt*) (berem to), se v slovenskem jeziku brez zaimkov smisel povedi spremeni, poved ostane nedokončana.

Burzan (1984: 64–65) je pisala o tem pojavu v srbskem jeziku vojvodinskih Madžarov. V strokovni literaturi nisem našel dokazov, da je pojav razširjen tudi v slovenskem jeziku prekmurskih Madžarov. Navajam nekaj zbranih primerov iz slovenščine: »Tisti, ki so se pripravljali na maturo [jo] bodo še težje napisali, zaradi ponovnega učenja«; »Želim vsem turistom da tja pridejo in [jo] pogledajo«; »Dijaki se pogovarjajo o tem, da bi rezultate mature zbrisali, in bi [jo] mogli ponovno pisat«; »Ko gledam televizijo, gledam le madžarske tv oddaje, saj med tem, ko ravno ne gledam televizije [jo] poslušam«.

Podobni so primeri iz srbščine: »Mađarski jezik je moj jezik. Učim [ga] i u školi«; »Ja sam iz Temerina. Temerin ima 25000 ljudi. Jako [ga] volim, zato što sam tu odrasla«; »Jako volim moju omijenu knjigu, i verujem da još mogu puno da [je] koristim«.

To še enkrat dokazuje vpliv prvega jezika bilingvalnih govorcev na drugi jezik;

interferenčni pojav pa se v sorodnih slovanskih jezikih izraža na isti način.

5

5.1

V slovenskem stavku je besedni red osebek–povedek–predmet oz. SVO (ang. subject–verb–object; Малцијева, Тополињска, Ђукановић, Пипер 2009: 366–367). Ta besedni red je značilen za nevtralni stavek; v stavku, v katerem je en del poudarjen, se lahko besedni red spremeni. V madžarskem jeziku je besedni red v nevtralnem stavku osebek–predmet–povedek oz. SOV (ang. subject–object–verb; Dezső 1986: 132). **Različna razporeditev povedka in predmeta** v nevtralnem stavku je vzrok za interferenco, zato pogosto zasledimo takšne primere: »Sonce vedno manjkrať *vidimo*«; »V Novi Zelandiji glečerji več leda in snega so *izgubili*«; »Meksikanski otok je ime *dobil* po Jacques Cousteau«; »Ledeniki se zelo hitro topijo. Veliko snega in leda *izgubijo*«.

Tudi v srbskem jeziku najdemo stavke s podobnim besednim redom: »Napravili su predstrave, film *gledali*«; »Jako volim moju ulicu, jer sve ljude, koji stanuju tamo *znam*«; »Emir Kusturica poznati svetski reditelj filmsku operu *pravi*«.

5.2

V stavku brez predmeta je glagol na koncu povedi, kar odraža situacijo v madžarskem jeziku; glagol v večini primerov uporabljajo na koncu nevtralnega stavka (Tompa 1970: 487). Anketiranci so pisali: »Čprav je Lendava tako lepa, pa nikoli ne *bi* v mestu *živel*«; »Madžarsko starejši babice in dedki *govorijo*«; »Mama mi vedno pripoveduje o tem kak sem se rodila in zakaj je hotela, da bi *se* v tamkajšni bolnišnici *rodila*«.

Tudi vojvodinski anketiranci uporabljajo glagol na koncu povedi pod vplivom madžarskega jezika: »Do Pešte *smo* 6 sati *putovali*«; »Puškaš je bio svugde obožavan i po celom svetu *je igrao*«; »Mada verujem da je to samo

posledica toga da se srpskim služim jedino onda kada mi je potreban jer sa porodicom i prijateljima najčešće na mađarskom *komuniciram*«.

6

Zadnji tip interferenčnih pojavov je **kalkiranje konstrukcij s predlogi**. V slovenskem jeziku se za izražanje gibanja in prebivanja uporablja predlog *v*, v navedenih primerih pa uporabljajo predlog *na* z zemljepisnim imenom *Budimpešta*: »*Na Budimpešti* je zelo krasno«; »Naprimera, ko sem se rodil, smo z mamom skupaj živeli *na Budimpešti*«; »Nekega dne sem se jaz in moja družina odločila, da bi šli na izlet v Madžarsko, *na Budimpešto*«.

Za večino zemljepisnih imen, ki so na teritoriju današnje Madžarske ali so bila del Kraljevine Ogrske, se v madžarskem jeziku uporabljajo končnice *-n* (za izražanje prebivanja) in *-ral-re* (za izražanje gibanja) (Tompa 1970b: 179): *Lendván vagyok* (jaz sem v Lendavi), *Lendvára megyek* (grem v Lendavo). To pravilo velja tudi za zemljepisno ime *Budimpešta*. Madžarskim končnicam *-n* in *-ral-re* v slovenskem jeziku odgovarjajo konstrukcije s predlogom *na*; slovenskemu predlogu *v* pa odgovarjajo madžarske končnice *-bal-be* (za izražanje gibanja) in *-ban/-ben* (za izražanje prebivanja): *Ljubljanában vagyok* (jaz sem v Ljubljani), *Ljubljanába megyek* (grem v Ljubljano). V navedenih primerih je torej očiten vpliv madžarskega jezika: *Budapesten* (na Budimpešti), *Budapestre* (na Budimpešto).

Tudi v srbskem jeziku najdemo podobne primere: »Putovanje *na Budimpeštu*«; »Pre dve nedelje sam putovao *na Budimpeštu* za četiri dana«.

Poudariti je treba, da obstaja tudi obraten vpliv slovenskega jezika na madžarski jezik prekmurskih Madžarov: *Lendvában élek* namesto *Lendván* (Bernjak 2004: 54).

Na koncu prispevka naj povzamem, da prvi jezik dvojezičnih govorcev (prekmurskih in vojvodinskih Madžarov) vpliva na drugi jezik (interferenca v smeri jezik A → jezik B).

Tako v slovenskem kot v srbskem jeziku madžarske manjšine v Prekmurju in Vojvodini pa se izražajo podobni tipi interferenc.

Literatura

- BARTHA, Csilla, 2006: Kétnyelvűség a Muravidéken. A magyar nyelv megőrzésének lehetőségei és korlátai egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. *Muratáj* 2006/1–2. 79–113.
- BERNJAK, Elizabeta, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku*. Maribor.
- BURZAN, Mirjana, 1984: *Interferencija u predikatu srpskohrvatske rečenice u jeziku učenika mađarske narodnosti*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- ДЕШЕРИЕВ, Ю. Д., ПРОТЧЕНКО, И. Ф., 1972: Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия. Ю. Д. Дешериев (ur.): *Проблемы двуязычия и многоязычия*. Москва. 26–42.
- DEZSŐ, László, 1986. Tipološka analiza hrvatskosrpske sintakse i njena usporedba sa sintaksom mađarskog jezika. Budimpešta.
- GÖNCZ, Lajos, 2000: *Analitizáló és szintetizáló nyelvi megoldások Kárpát-medencei magyar beszélők között*. *nyelvhasználatában*. www.epa.oszk.hu/00000/00033/00005/goncz.htm
- ХЕЙТЕР, Х. И., 1985: Особенности взаимодействия русского и эстонского языков в области лексики и семантики. *Культура русской речи в условиях национально-русского двуязычия (Проблемы лексики)*. Москва. 210–216.
- JUHÁSZ, János, 1970: *Probleme der Interferenz*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.
- KACZMARSKI, Stanisław Piotr, 1988: *Wstęp do bilingwalnego uczenia nauki języka obcego*. Warszawa.
- КАРЛИНСКИЙ, А. Е., 1978: О двух типах проявления взаимодействия языков. *Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов*. Калинин. 111–119.
- KOLLÁTH, Anna, 2005: *Magyarul a Muravidéken*. Maribor.
- КОМАС, Miran, ZAGORAC, Dejan (ur.), 2002: *Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije. Ljubljana.

- KOSSA, János, 1978: *A mi nyelvünk*. Újvidék: Forum. Újvidék.
- ЛУКАШАНЕЦ, А. А., 1990: Особенности грамматической интерференции в условиях близкородственного двуязычия. *Грамматическая интерференция в условиях национально-русского двуязычия*. Москва. 110–122.
- МАЙТИНСКАЯ, К. Е., 1955: Венгерский язык. Введение. Фонетика. Морфология. Москва.
- МАЛЦИЈЕВА, Вјара, ТОПОЛИЊСКА, Зузана, БУКАНОВИЋ, Маја, ПИПЕР, Предраг, 2009: *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*. Београдска књига. Београд. 257–377.
- РЕЙЦАК, А. К., 1976: Четвёртая ступень эстонско-русского двуязычия. Ю. Д. Дешериев (ur.): *Развитие национально-русского двуязычия*. Москва. 351–335.
- Statistični urad RS, 2002: Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj. www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=4
- ТОМРА, József, 1970a: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. Bevezetés – Hangtan – Szótan*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.
- ТОМРА, József, 1970b: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. II. Mondattan*. Budapest: Akadémiai kiadó. Budapest.